

دیکلادس والیمن

میریم شکوری

ساسان بالغیزاده

صالح طباطبایی

درآمدی بر روش‌های پژوهش

نیکلاس والیمن

ترجمه

مریم شکوری

ساسان بالغیزاده

(عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی)

صالح طباطبایی

ویراستار:

فائزه دینی

عنوان و نام پدیدآور	عنوان: والیمن، نیکلاس Walliman, Nicholas	سرشناسه
مشخصات نشر	درآمدی بر روش‌های پژوهش/ نیکلاس والیمن؛ ترجمه مریم شکوری، سasan بالغی‌زاده، صالح طباطبایی.	مشخصات نشر
مشخصات ظاهري	تهران: روزنه، ۱۳۹۸.	مشخصات ظاهري
شابک	۲۰۰: ۹۷۸-۶۲۲-۲۳۴-۱۲۸-۲:	شابک
و ضعیف فهرست‌نویسی	فیبا	و ضعیف فهرست‌نویسی
یادداشت	عنوان اصلی: Research methods: the basics, 2011:	یادداشت
موضوع	علوم اجتماعی -- تحقیق -- روش‌شناسی	موضوع
موضوع	Social sciences -- Research -- Methodology:	موضوع
موضوع	علوم انسانی -- تحقیق -- روش‌شناسی	موضوع
موضوع	Humanities -- Research -- Methodology:	موضوع
شناسه افزوده	شکوری، مریم: ۱۳۹۸ .. مترجم	شناسه افزوده
شناسه افزوده	Shakouri, Maryam:	شناسه افزوده
شناسه افزوده	بالغی‌زاده، سasan، ۱۳۹۹: مترجم	شناسه افزوده
شناسه افزوده	Baleghizadeh, Sasan:	شناسه افزوده
ردیبندی کنگره	طباطبایی، صالح .. مترجم	ردیبندی کنگره
ردیبندی دیوبی	H۶۲:	ردیبندی دیوبی
شماره کتابشناسی ملی	۰۰۱۴۲:	شماره کتابشناسی ملی
شماره کتابشناسی ملی	۵۶۹۴۶۱۹:	شماره کتابشناسی ملی

درآمدی بر روش‌های پژوهش

نیکلاس والیمن

ترجمه: مریم شکوری

ساسان بالغی‌زاده (عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی)

صالح طباطبایی

ویراستار: فائزه دینی

طرح جلد: حمید اقدسی‌یزدی

چاپ اول: ۱۳۹۸

قیمت: ۴۹۵۰۰ تومان

چاپ و صحافی: پالیز

آدرس: خیابان مطهری، خیابان میرزا شیرازی جنوبی، پلاک ۲۰۲، طبقه ۳، انتشارات روزنه

تلفن: ۸۸۵۳۶۲۱ - ۸۸۵۳۷۲۰ - ۸۶۰۴۴۳۵۹

www.rowzanehnashr.com

rowzanehnashr

rowzanehnashr

ISBN: 978-622-234-128-2

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۳۴-۱۲۸-۲

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷	سپاس‌گزاری
۹	مقدمه
۱۳	بخش اول نظریه و کاربرد پژوهش
۱۷	فصل اول: مبانی پژوهش
۲۵	فصل دوم: نظریه پژوهش
۳۹	فصل سوم: سامان‌دهی طرح پژوهشی
۵۱	فصل چهارم: اصول اخلاق در پژوهش
۶۱	فصل پنجم: یافتن و مرور پیشینه پژوهش
۷۳	بخش دوم روش‌های اصلی پژوهش
۷۷	فصل ششم: ماهیت داده
۹۱	فصل هفتم: جمع‌آوری و تحلیل داده‌های ثانویه
۱۰۵	فصل هشتم: جمع‌آوری داده‌های اولیه
۱۲۷	فصل نهم: تحلیل داده‌های کمی
۱۴۳	فصل دهم: تحلیل داده‌های کیفی
۱۶۱	فصل یازدهم: نگارش طرح پژوهشی پیشنهادی (پروپوزال) و گزارش پژوهش
۱۸۱	واژه‌نامه
۱۹۵	فهرست منابع

جدول‌ها

جدول ۱-۱: مقایسه رویکردهای اثباتی گرایی و نسبی گرایی	۳۲
جدول ۱-۲: مقایسه روش‌های پرس و جو	۳۴
جدول ۱-۳: مجموعه داده‌های کمی	۸۴
جدول ۲-۱: مجموعه داده‌های کیفی	۸۸
جدول ۲-۲: مجموعه داده‌های کیفی	۹۰
جدول ۳-۱: جدول توزیع فراوانی	۱۳۰

شکل‌ها

شکل ۱-۱: ساختار یک نمونه از طرح پژوهشی	۴۰
شکل ۱-۲: نمودار سطوح انتزاع	۸۱
شکل ۲-۱: سطوح اندازه‌گیری	۸۸
شکل ۲-۲: راهنمای رمزگردانی	۱۰۱
شکل ۲-۳: جدول نتایج تحلیل محتوا	۱۰۲
شکل ۱-۲: ارتباط جامعه آماری، چارچوب نمونه‌گیری و نمونه	۱۰۷
شکل ۲-۴: آزمایش آزمایشگاهی؛ آزمون نفوذناپذیری در برابر هوا در سامانه روکش کاری فلز	۱۱۸
شکل ۲-۵: آزمایش میدانی؛ سنجش تأثیر گل و گیاه بر میزان اضطراب بیماران در اتاق انتظار	۱۱۹
شکل ۲-۶: مدل نموداری؛ نقشه مجموعه‌های موجود در قسمتی از دانشگاه	۱۲۳
شکل ۲-۷: مدل فیزیکی؛ مدل صوت‌شناختی یک تالار کنسرت	۱۲۴
شکل ۲-۸: شبیه‌سازی رایانه‌ای از خروجی جریان گرما از میان بتن کف تخت	۱۲۵
شکل ۱-۳: صفحه گسترش داده	۱۲۹
شکل ۲-۹: منحنی گاوی (زنگوله‌ای)	۱۳۰
شکل ۴-۱: چولگی و شاخص‌های مرکزی	۱۳۳
شکل ۵-۱: اشکال هندسی و نمودارها	۱۳۴
شکل ۶-۱: نمودار پراکنش دو متغیر با میزان ارتباط متفاوت	۱۳۷
شکل ۷-۱: جدول وابستگی	۱۳۸
شکل ۱-۱: ترتیب عملکرد در پژوهش کیفی	۱۴۴
شکل ۲-۱: نمونه یک ماتریس؛ مهارت‌های لازم برای خودخانه‌سازی (ساخت خانه توسط خود فرد) در شش طرح	۱۵۱
شکل ۳-۱: شیوه نمایش به ترتیب زمانی	۱۵۴
شکل ۴-۱: شیوه نمایش به ترتیب مفهومی	۱۵۴
شکل ۵-۱: شیوه نمایش نقش‌بنیاد	۱۵۵
شکل ۱۰-۱: نشانه‌شناسی یک تابلو علایم ترافیکی	۱۵۶

سپاس‌گزاری

از آلما کالوین بسیار سپاس‌گزارم زیرا این فرصت را در اختیارم نهاد تا از پایان نامه دکتری اش بهره گیرم. همچنین از مارینا مونشنباخ بسیار تشکر می‌کنم که پذیرفت تا از طرح پژوهشی کارشناسی ارشد او برای شرح جنبه‌های مختلف نگارش پژوهش‌ها استفاده کنم. از شرکت «همکاران کیرکه گارد» سپاس‌گزارم که عکس‌های مدل صوت‌شناختی خود را از «تالار جشن» در اختیارم گذاشت. همچنین از جین استایلز قدردانی می‌کنم که عکس‌های خود را از محیط‌های انتظار بیمارستان در دسترسیم قرار داد. همچنین از کاترین آنگ و سوفی تامپسون، از همکاران انتشارات راتلچ، به دلیل صبوری و دلگرمی‌هایشان تشکر می‌کنم. دانشجویانم در مقاطعه دکتری و کارشناسی ارشد نیز انگیزه‌ای برای نگارش این اثر بودند و درباره مشکلات عملی در اجرای یک پژوهش و نحوه چیره شدن بر آنها نظرات بسیاری ارائه دادند. و در نهایت بیشترین تشکر و قدردانی ام از آن همسرم، اورسیولا، است که با شکیباتی و حمایت‌های خوبش مرا در مسیر نگارش این کتاب همراهی کرد.

مقدمه

روش‌های پژوهش ابزار و فنونی برای اجرای پژوهش‌اند. واژه پژوهش اصطلاحی است که بدون هیچ محدودیتی به هر نوع جست‌وجویی برای پرده برداشتن از حقایق جالب و جدید باشد، اطلاق می‌گردد. جدیت در هر فعالیتی در کیفیت نتایج آن فعالیت منعکس می‌شود، و امر پژوهش نیز از این موضوع مستثنی نیست. کتاب حاضر کوششی است برای ارائه مسائل اساسی درباره ماهیت پژوهش و روش‌هایی که برای اجرای انواع مختلف پژوهش در حوزه‌های متفاوت مورد استفاده قرار می‌گیرد. این حوزه‌ها شامل علوم طبیعی، علوم اجتماعی، انسان‌شناسی اجتماعی، روان‌شناسی، علوم سیاسی، ورزش و فراغت‌پژوهی، علوم مهمنان داری، بهداشت، درمان و پرستاری، محیط زیست، تجارت و کسب و کار، علوم تربیتی و آموزشی، و علوم انسانی است.

تقریباً هر درس دانشگاهی شامل مؤلفه‌ای پژوهشی است که باید به طور مستقل، توسط دانشجو به اجرا درآید. این پژوهش‌ها می‌توانند در قالب طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌ها باشد، و هر چه سطح علمی بالاتر رود، محتوای پژوهش نیز گسترده‌تر می‌شود. در محل کار نیز، اغلب نیاز به پژوهش احساس می‌شود. این امر، اغلب اوقات، به منظور توسعه و ترقی در کسب و کار و خدمات ارائه شده صورت می‌گیرد به طوری که ادامه حیات برخی از تجارت‌ها و کسب و کارها در گرو اجرای طرح‌های پژوهشی است.

چنان که می‌دانید، برای انجام‌دادن کارهای عملی از ابزارهای مختلفی استفاده می‌شود؛ به عنوان مثال، برای کندن زمین از کلنگ و برای جمع‌کردن برگ‌های روی زمین از شن‌کش استفاده می‌شود. روش‌های پژوهش نیز طیف وسیعی از ابزارهایند که برای یافتن پاسخ انواع مختلف سوالات به کار می‌روند. در تمامی موارد مطرح شده، انتخاب ابزار درست برای انجام‌دادن کار و چگونگی استفاده درست از ابزار به منظور دست یافتن به بهترین اثر و نتیجه بسیار ضروری است. این کتاب در صدد آن است که اطلاعات اساسی را درباره

ابزار پژوهش و شرایط و موقعیت‌های استفاده از آنها فراهم آورد. چگونگی استفاده از ابزار پژوهش نیز به طور خلاصه با ارائه مثال‌های کاربردی در این کتاب آمده است.

فصل‌هایی از این کتاب به توصیف زمینه‌های نظری پژوهش و اندیشه‌های متفاوتی که به ایجاد روش‌های مختلف پژوهش منجر شده است می‌پردازد. بنابراین، این کتاب به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود. بخش اول که در بردارنده فصل‌های ۱ تا ۵ است، شامل مقدمه‌ای بر نظریه‌ها و به طور کلی کاربردها در پژوهش است. بخش دوم کتاب، فصل‌های ۶ تا ۱۱، شامل روش‌های اصلی پژوهش است که برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. این بخش همچنین به ارائه پیشنهادهای روشی و کاربردی در زمینه اجرای مسائل عملی پژوهش می‌پردازد.

از آنجا که این کتاب همچون مقدمه‌ای بر اصول و روش‌های پژوهش است، احتمالاً این نیاز در خواننده ایجاد می‌شود که به اطلاعات بیشتری در مورد بسیاری از نکات ذکر شده در زمینه پژوهش دسترسی پیدا کند. بنابراین، در پایان هر فصل، پیشنهادهایی برای مطالعه بیشتر تحت عنوان «منابع پیشنهادی جهت اطلاعات بیشتر» ارائه شده است. مسائل مرتبط با پژوهش با استفاده از واژگان و اصطلاحات تخصصی بیان می‌شوند. در این کتاب، هر اصطلاح تخصصی، به هنگام استفاده نخستین در متن، به صورت پرنگ نمایش داده شده است و سپس، آن اصطلاح تعریف شده است. برای دسترسی آسان‌تر خواننده به تعاریف این واژگان تخصصی بخشی تحت عنوان «فهرست واژگان» در قسمت پایانی این کتاب گنجانده شده است. این بخش، علاوه بر ارائه تعاریف واژگان تخصصی مطرح شده در متن کتاب، به توضیح چندی از اصطلاحات تخصصی بیشتر، که می‌تواند مورد استفاده خواننده قرار گیرد می‌پردازد.

این کتاب نه تنها بینشی درباره ابعاد مختلف نظری و کاربردی در پژوهش به خواننده می‌دهد، بلکه به درک این نکته می‌انجامد که چه مواردی در اجرای طرحی پژوهشی مطرح است. خواننده همچنین می‌تواند با به کارگیری موارد بیان شده در این کتاب، به ارزیابی ادعاهای مطرح شده از سوی دانشگاهیان، کارشناسان حوزه‌های مختلف، سیاستمداران، تبلیغ‌کنندگان و غیره بپردازد و درباره کیفیت مستندات مطرح شده در پژوهش‌های این افراد، که پایه استدلال‌های آنها است، داوری کند.

لازم نیست که کتاب حاضر از ابتدا تا انتهای آن، همچون خواندن یک رمان، خوانده شود. این اثر می‌تواند همچون یک کتاب مرجع مورد استفاده خواننده قرار گیرد و برای یافتن اطلاعات مرتبط با ویژگی‌های یک روش خاص پژوهش، معنای یک واژه تخصصی ویژه، و همچنین جنبه‌های نظری پژوهش، مفید واقع شود. با این حال، ترتیب چینش فصل‌های کتاب چنان است که می‌توان از آن همچون یک راهنمای گام‌به‌گام برای اجرای پژوهش استفاده کرد.

جستجو برای یافتن حقایق و تلاش برای درک حوادث و موقعیت‌ها، در ذات بشر نهفته است. هنگامی

که بشر در معرض هجوم گسترده اطلاعات قرار دارد، هنگامی که انبوه مسائل و مشکلات همیشه مطرح است، و هنگامی که فرصت‌های اكتشاف همیشه در اطراف ماست، آشنایی با روش‌های اجرای هر نوع پژوهشی، حتی اگر لازم نباشد بسیار مفید است. کتاب حاضر به خواننده کمک می‌کند تا به تفکر روشنی در پژوهش دست یابد، سوالات خود را سامان‌دهی کند و بر اساس مستندات مناسب و استدلالات بی‌عیب و نقص به نتیجه برسد. خواننده با خواندن این کتاب قادر خواهد بود تا دانش و درک خود را از محیط اطرافش تقویت کند، و در بحث‌های مختلف، استدلالات و نظریات خود را داشته باشد و به نقد و تحلیل ادعاهای مطرح شده توسط دیگران بپردازد.

بخش اول

نظریه و کاربرد پژوهش

یکی از منتقدان اولین نسخه این کتاب بر آن بود که پنج فصل اول کتاب به روش‌های پژوهش مرتبط نیستند. در حقیقت، نظر این منتقد می‌تواند صحیح باشد به شرط آنکه از منظر کسی که در استعمال کلمات صحیح وسوس ادارد به این مستله بنگیریم. اگر منظور ما از روش‌های پژوهش صرفاً فنون ویژه برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به منظور دستیابی به نتایج معتبر باشد، باید گفت که پنج فصل اول کتاب به این موضوعات مرتبط نیستند. با این حال، من اعتقاد دارم تا زمانی که درک درستی از چرایی پژوهش و زمینه‌های مختلفی که روش‌های پژوهش در آن مورد استفاده قرار می‌گیرند نداشته باشیم، در انتخاب روش درست دچار مشکل خواهیم شد. بنابراین، در بخش نخست این کتاب سعی بر این بوده است تا جوهره پژوهش، پایه‌های نظری آن، چگونگی فرایند پژوهش و عوامل مؤثر در اجرای پژوهش درست را به اجمال مرور کنیم.

به منظور جای دادن پژوهش در بستر و سیاق آن، فصل دوم این کتاب به مرور پایه‌های نظری پژوهش همچون نوعی فعالیت، می‌پردازد. در این فصل، اندیشه‌های مختلفی در مورد آنچه ما می‌توانیم بدانیم و چگونگی دانستن آن و همچنین چگونگی داشتن درک درست از جهان اطرافمان مطرح شده است. در حقیقت، در این فصل شما خواهید دید که این نوع تفکر پیشینه درازی دارد و احتمالاً از زمانی که انسان خود را موجودی خاص در طبیعت یافت، وجود داشته است. توانایی اندیشیدن و به کارگیری مقاهیم انتزاعی، انسان را از سایر موجودات عالم متمایز می‌کند. این که تا چه حدی انسان می‌تواند خودسامان و مستقل از محیط زیست و جامعه خود عمل کند، محور بحث در این فصل خواهد بود.

در فصل سوم، چگونگی ساختار طرح‌های پژوهشی مورد بحث قرار خواهد گرفت. اگر چه همه طرح‌های پژوهشی یکسان نیستند، همه آنها ویژگی‌های مشابهی دارند. به عنوان مثال، همه آنها دارای اهداف و

استدلالات مشخصی‌اند که در نهایت به حصول نتایجی که بر اساس مستندات به دست آمده‌اند منجر می‌شود. در این فصل، راههای طراحی اهداف پژوهش و همچنین نحوه طرح‌ریزی استدلالات پژوهش مورد بحث قرار گرفته است.

اخلاق در پژوهش مسئله مهمی است که در فصل چهارم بررسی شده است. اعتبار پیشرفت در علم بستگی به میزان صداقت محققان دارد. این مسئله همچنین، اغلب به همکاری عموم مردم و بخش‌های ویژه جوامع وابسته است که باید از هر گونه عوارض مضر فرایند پژوهش محافظت شوند. اساساً، اصل مهم اخلاق پژوهش این است که پژوهش در بر دارنده هیچ آسیبی نباید باشد و در صورت امکان، در بر دارنده دست‌آورده‌ی برای شرکت‌کنندگان همان طرح پژوهشی و در سطح گسترده‌تر برای جهان باشد.

هیچ پژوهشی در نوع خود اولین نیست و همیشه زمینه‌ای که پژوهش از پیش در آن انجام شده و پیشینه مرتبط به آن وجود دارد. در فصل پنجم، نحوه بررسی پیشینه پژوهش مرتبط با موضوع انتخاب شده، چگونگی یافتن اطلاعات، و همچنین نحوه ارزیابی اطلاعات به دست آمده از پیشینه پژوهش در ارتباط با پژوهش مد نظر مورد بحث قرار گرفته است. این یک تمرین پایه‌ای در حوزه علم است، اما همین که بتوانیم مهارت‌های ضروری را برای بررسی نظریه‌ها و دانش از پیش به دست آمده درباره موضوعی فرا گیریم، قادر خواهیم بود تا آنها را در جنبه‌های مختلف زندگی روزمره خویش نیز به کار بگیریم، به ویژه در دنیای امروز که از هر طرف با انبوهی از ادعاهای گزاره‌های مختلف مواجه می‌شویم.

فصل اول: مبانی پژوهش

پژوهش همچون اصطلاحی بسیار عمومی به معنای فعالیتی است که مابین نظام مند برای یافتن چیزی که نمی‌دانیم، به تفسیری دانشگاهی تر، پژوهش مستلزم یافتن چیزهایی است که هیچ کس دیگر نیز آنها را نمی‌داند. به این ترتیب، پژوهش یعنی پیشبرد مرزهای دانش.

روش‌های پژوهش شیوه‌های مورد استفاده برای اجرای پژوهش‌هایند. این شیوه‌ها ابزار پژوهش را مشخص می‌کنند و راه‌های جمع‌آوری، مرتب کردن و تجزیه و تحلیل اطلاعات را به گونه‌ای فراهم می‌سازند تا در پایان کار توانیم به نتیجه پژوهش دست یابیم. در صورت به کارگیری نوع درستی از روش برای نوع خاصی از پژوهش است که قادر می‌شویم دیگران را متقادع کنیم که نتایج پژوهش مورد نظر از اعتبار لازم برخوردار است و داشش جدیدی که پدید آورده‌ایم بر بنیاد معتبری استوار شده است.

یادگیری تمامی این ابزار، بدون داشتن توانایی آزمون آنها در عمل، امری ملال آور است. این مسئله به سان این است که در مورد چگونگی استفاده از رنده نجاری، اسکنه، مته و غیره بخوانیم، ولی در عمل، برای ساختن وسیله‌ای چوبی، هیچ استفاده‌ای از این ابزارها نکنیم. بنابراین، در دوره‌های آموزش روش پژوهش، معمولاً تکالیف عملی نیز گنجانده می‌شوند تا در کنار توضیحات نظری، روش‌های پژوهش به صورت عملی نیز به کار گرفته شوند. این تکالیف پژوهشی می‌توانند به صورت طرح پژوهشی یک پایان‌نامه یا ارائه گزارش یک پژوهش باشد. بر خلاف محیط‌های آموزشی، مسئله پژوهش در محل کار اغلب شکل دیگری دارد. زمانی که در محیط کار تصور بر این باشد که داشتن فهم و اطلاعات بیشتر برای پیشبرد روند کار ضروری است، مقوله پژوهش نیز در راستای پاسخ‌گویی به این نیاز مطرح می‌شود.

پژوهشگر بودن تنها به معنای داشتن دانش علمی لازم در زمینه پژوهش نیست، بلکه داشتن توانایی‌هایی در این زمینه، به همان اندازه لازم است. مشخص کردن موضوع پژوهش، جمع‌آوری اطلاعات، و تجزیه و

تحلیل آنها دربر دارنده پاره‌ای از مشکلات عملی است که باید رفع شوند. در طول بیش از صدها سال، فنون یا روش‌های مختلفی به منظور رفع این موانع، توسعه یافته‌اند. مسائل کاربردی در پژوهش، با پیشرفت‌های نظری پیوند محکمی دارد، که توسط فلاسفه، متفکران برجسته و دانشمندان علوم مختلف که پیشینه آنها به یونان باستان برمی‌گردد، افزایش یافت. بحث در مورد علم و نحوه دست یافتن به آن ریشه در اندیشه‌های فلسفی دارد (فصل ۲).

پژوهش چه کاربردهایی می‌تواند داشته باشد؟

بنابراین، برای دست یابی به این دانش نو، چه استفاده‌هایی می‌توان از پژوهش کرد؟ در این بخش، برخی از کاربردهای پژوهش در این زمینه مطرح می‌شود:

- طبقه‌بندی: طبقه‌بندی یعنی رده شناسی اشیاء، رویدادها، یا مفاهیم است که به معنای وجود مجموعه‌ای از اسمای و طبقات است که بر اساس آنها این اشیاء، رویدادها یا مفاهیم، دسته‌بندی می‌شوند. این مسئله در توضیح این که چه چیزهایی و چگونه به یکدیگر همبسته‌اند مؤثر است.

- توصیف: تحقیق توصیفی متنکی بر ابزار مشاهده به منظور جمع‌آوری داده‌هاست. در روش پژوهش توصیفی، تلاش می‌شود تا شرایط مورد بررسی قرار گیرد، تا بدین وسیله آنچه هنجار محسوب می‌شود تعیین گردد. در اینجا هنجار به معنای چیزی است که پیش‌بینی می‌شود تا تحت شرایط یکسان دوباره رخ دهد.

- توضیح: در حقیقت یک نوع پژوهش توصیفی است که به طور ویژه در رویارویی با مسائل پیچیده طراحی شده است. هدف این نوع از پژوهش این است که از دست یابی محض به حقایق فراتر رویم و به توضیح منطقی عناصر بیشمار دیگری که در آنها دخیل‌اند بپردازیم. این عناصر می‌توانند شامل عناصر انسانی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زمینه‌ای باشد.

- ارزشیابی: ارزشیابی کردن به معنای قضاوت در مورد کیفیت اشیاء یا حوادث است. کیفیت را می‌توان بر مبنای مقایسه یا بر اساس یک مفهوم مطلق اندازه‌گیری کرد. روش‌های ارزشیابی باید مرتبط با زمینه و اهداف پژوهش باشند تا مفید واقع شوند.

- مقایسه: بررسی دو یا چند مورد متفاوت منجر به آشکار شدن تفاوت‌ها و شباهت‌های بین آنها شده و در نهایت فهم بهتر پدیده را به دنبال دارد.

- همبستگی: همبستگی بدین معناست که ارتباط بین دو پدیده بررسی می‌شود تا چگونگی تأثیر آن دو بر هم هویدا شود. این رابطه ممکن است از یک سو از نوع ضعیف بوده یا از سوی دیگر رابطه مستقیم باشد. این رابطه مستقیم، نشانگر این است که پدیده‌ای، پیدایش پدیده‌ای دیگر را به دنبال دارد. این نوع

ارتباطات، در سطوح مختلف همبستگی اندازه‌گیری می‌شوند.

• پیش‌بینی: گاهی اوقات در پژوهش‌های انجام‌گرفته در حوزه همبستگی، می‌توان بر اساس نتایج بدست آمده پیش‌بینی‌هایی انجام داد. پیش‌بینی رفتارها یا حوادث ممکن در آینده، بر این اساس صورت می‌گیرد که اگر ارتباط قوی بین دو یا چند ویژگی یا رویداد در گذشته وجود داشته است، پس در شرایط مشابه آینده نیز، باید این رابطه وجود داشته باشد. بدین ترتیب نتایج قابل پیش‌بینی پدید می‌آیند.

• کنترل: زمانی که در ک درستی از یک پدیده یا موقعیت به وجود آید، احتمال دست‌یابی به راههای کنترل آن نیز ممکن می‌شود. به منظور دست‌یابی به راههای کنترل پدیده یا موقعیتی، باید فهم درستی از روابط علت و معلولی داشت و اینکه اعمال کنترل بر عناصر حیاتی امری امکان‌پذیر است. تمامی فن‌آوری‌های موجود بر این اصل استوارند که انسان توانایی اعمال کنترل را دارد.

در یک پروژه پژوهشی، می‌توان همزمان دو یا چند نمونه از این اهداف را دنبال کرد. گاهی اوقات لازم است تا دست‌یابی به یک هدف به طور موفقیت‌آمیزی صورت پذیرد تا بتوان هدف بعدی را دنبال کرد. در مقام ذکر مثل، ابتدا معمولاً چگونگی اتفاق افتادن رویدادی مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس نحوه دست‌یابی به راههای کنترل آن مطرح می‌شود.

طراحی در پژوهش

انواع متعددی از طراحی در پژوهش وجود دارد که هر کدام از آنها برای اجرای نوع خاصی از تحقیق مناسب است. طراحی درست پژوهش مناسب به ماهیت مسائلی بستگی دارد که در اهداف پژوهش مطرح شده است. هر یک از انواع طرح‌های پژوهش دارای طیف وسیعی از روش‌های پژوهش است که معمولاً برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌هایی که حاصل جست‌وجوهای انجام‌گرفته هستند، استفاده می‌شوند. در این بخش، به معرفی و بررسی ویژگی‌های برخی از طرح‌های رایج پژوهش پرداخته شده است:

- تاریخی

هدف این نوع از طرح پژوهش ارزیابی و تلفیق استناد به صورت اصولی و عینی به منظور ایجاد حقایق و نتیجه‌گیری در مورد رویدادهای گذشته است. در این طرح پژوهش، از داده‌های تاریخی اولیه، نظریه‌باقایی موجود از وقایع باستان‌شناسی و منابع مستند به دست آمده از دوران گذشته استفاده می‌شود. معمولاً در این حالت، اجرای آزمون به منظور بررسی صحت و سندیت این منابع ضروری است. علاوه بر اطلاع رسانی در مورد آنچه در زمان گذشته اتفاق افتاده است و همچنین ارزیابی دوباره باورهای موجود در مورد آنها، طرح پژوهشی تاریخی می‌تواند به منظور یافتن راه حل‌های امروزی بر اساس رویدادهای گذشته و همچنین اطلاع‌رسانی در مورد گرایش‌های حال و آینده کارساز باشد. این مسئله اهمیت تعامل موجود بین گذشته و

سایر دوران را آشکار می‌سازد و نشانگر اثرگذاری گذشته بر سایر ادوار است.

- توصیفی

این نوع از طرح پژوهش متکی بر ابزار مشاهده به منظور جمع‌آوری داده است. هدف طرح توصیفی آزمودن موقعیت‌های مختلف به منظور ایجاد هنجار است. هنجار به معنای آن چیزی است که می‌توان پیش‌بینی کرد که تحت شرایط یکسان دوباره رخ دهد. «مشاهده» می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد. بسته به نوع اطلاعات مورد نیاز، می‌توان به جمع‌آوری داده، از طریق مصاحبه، پرسشنامه، ثبت سوابق بصری، و حتی ثبت اصوات و بوها پرداخت. مسئله مهم این است که مشاهدات صورت گرفته به گونه‌ای ثبت یا نوشتہ شوند که بتوان در مراحل بعدی پژوهش، آنها را به درستی تحلیل کرد. دو عامل اساسی، بر معيار اندازه‌گیری پژوهش اثرگذار است. این دو عامل شامل سطح پیچیدگی پیمایش، و دامنه و اندازه پیمایش است.

- همبستگی

این طرح پژوهش با هدف آزمودن رابطه بین دو مفهوم صورت می‌گیرد. دو طبقه‌بندی گسترده در مورد گزاره‌های رابطه‌ای وجود دارد: نوع اول که اشاره به رابطه بین دو مفهوم دارد و به معنای این است که یک مفهوم نوعی تأثیر بر مفهوم دیگر دارد، و نوع دوم که اشاره به یک رابطه علی دارد و در آن یک مفهوم سبب ایجاد تغییراتی در مفهوم دیگر می‌شود. گزاره‌های علی به توصیف نوعی از ارتباط می‌بردازد که گاهی اوقات با نام «رابطه علت و معلول» شناخته می‌شود. علت به عنوان «متغیر مستقل» شناخته می‌شود و متغیری که تحت تأثیر علت (متغیر مستقل) است «متغیر وابسته» نامیده می‌شود. همبستگی بین دو مفهوم، می‌تواند سه حالت داشته باشد:

(۱) همبستگی وجود ندارد.

(۲) همبستگی از نوع مثبت است، بدین معنا که افزایش متغیری منجر به افزایش متغیر دیگر و همچنین کاهش متغیری منجر به کاهش متغیر دیگر می‌شود.

(۳) همبستگی از نوع منفی است، بدین معنا که افزایش متغیری منجر به کاهش متغیر دیگر می‌شود و بالعکس.

در طرح پژوهش همبستگی، اغلب درجه همبستگی قابل اندازه‌گیری است.

- مقایسه‌ای

این طرح پژوهش به منظور مقایسه موقعیت‌های حال و گذشته یا موقعیت‌های موازی مختلف به کار می‌رود، به ویژه زمانی که محقق هیچ کنترلی بر رویدادها ندارد. در این نوع پژوهش، می‌توان موقعیت‌ها را در مقیاس‌های مختلف مورد بررسی قرار داد. این مقیاس‌ها، می‌توانند در سطح کلان (بین‌المللی، ملی)

یا در سطح خرد (جامعه، فرد) باشند. از قیاس برای شناسایی شباهت‌ها به منظور پیش‌بینی نتایج استفاده می‌شود. در قیاس، فرض بر این است که اگر دو رویداد در ویژگی‌های خاصی مشابه باشند، می‌توانند از جهات دیگر نیز مشابه هم باشند. بدین ترتیب، طرح مقایسه‌ای به منظور آزمودن و کشف اینکه چه شرایطی برای رخ دادن رویدادهایی ویژه ضروری بوده‌اند، استفاده می‌شود و در نتیجه، به عنوان مثال، درک تأثیرات احتمالی تصمیم‌گیری‌های خاصی ممکن می‌شود.

- آزمایشی

در پژوهش آزمایشی، تلاش بر این است تا هر موقعیت مرتبطی که در تعیین رویدادهای مورد بررسی نقش دارد، کنترل و تفکیک شود و سپس زمانی که موقعیت‌ها دستکاری می‌شوند، تأثیرات آنها مشاهده شود. در ساده‌ترین حالت پژوهش آزمایشی، تغییراتی بر متغیر مستقل اعمال می‌شود و سپس اثرات آن بر متغیر وابسته بررسی می‌شود- یعنی علت و معلول. اگر چه می‌توان از آزمایش‌ها در جهت کشف رویدادی خاص بهره برد، اما معمولاً در این نوع از پژوهش ابتدا نیاز به شکل‌گیری فرضیه است تا متغیرهای مورد آزمایش و نحوه اندازه‌گیری و کنترل آنها تعیین شود. پژوهش آزمایشی به چند طبقه تقسیم می‌شود: پژوهش پیش آزمایشی، شبه آزمایشی، آزمایشی حقیقی و غیره، که با توجه به میزان بررسی و کنترل اعمال شده در روش‌ها، توصیف می‌شوند.

- شبیه‌سازی

شبیه‌سازی به معنای ارائه یک شکل (مدل) کوچک و ساده‌شده از یک سامانه است که می‌توان به منظور ارزیابی اثرات، آن را دستکاری کرد. به دلیل وجود این دستکاری، پژوهش شبیه‌سازی مشابه پژوهش آزمایشی است، اما شبیه‌سازی، محیط مصنوعی‌تری را فراهم می‌کند، که در آن با مواد اصلی و در همان مقیاس کار می‌کند. مدل‌ها می‌توانند ریاضی (محاسبات پیچیده و مفصل در یک رایانه) یا فیزیکی که با مواد دو یا سه‌بعدی کار می‌کند، باشند. به منظور بررسی اعتبار نتایج به دست آمده، باید عملکرد هر مدل شبیه‌سازی شده را در مقایسه با سامانه واقعی وارسی و میزان (کالیبره) کرد. شبیه‌سازی امکان آزمودن موقعیت‌های نظری را فراهم می‌سازد- چه می‌شد اگر؟

- ارزشیابی

این پژوهش از نوع توصیفی است که به طور ویژه به منظور پرداختن به موضوعات اجتماعی پیچیده طراحی شده است. هدف ارزشیابی این است که از دست‌یابی صرف به حقایق فراتر رود. بنابراین، در این پژوهش، تلاش می‌شود تا عناصر دخیل بی‌شمار انسانی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زمینه‌ای فهمیده شوند. طیف وسیعی از رویکردهای مختلف در ارتباط با روش‌های ارزشیابی وجود دارد که از میان آنها مثلاً می‌توان به تحلیل سامانه‌ها و ارزشیابی واکنشی اشاره کرد. تحلیل سیستم‌ها نوع جامعی از پژوهش است

که در پی بررسی تعامل پیچیده بین متغیرهای متعدد است. ارزشیابی واکنشی پژوهشی است که متنضم مجموعه‌ای از مراحل تحقیقی است تا به ارزیابی نحوه پاسخ‌گویی یک برنامه به همه عوامل دخیل در آن پردازد. هدف مشترک همه پژوهش‌های ارزشیابی این است که به آزمودن طرح‌های در دست کار از منظرهای مختلف (سطح آگاهی، هزینه‌ها و منافع، مقرن به صرفه بودن، دستیابی به اهداف و تضمین کیفیت) پردازد. نتایج به دست آمده عموماً به منظور اعمال تغییرات در جهت بهبود و توسعه وضعیت موجود مورد استفاده قرار می‌گیرند.

- کنشی

در اصل روشی است که بر کنش "در همان موقعیت" تأکید دارد و عمدتاً به منظور مقابله با یک مشکل خاص که در وضعیت خاص رخ می‌دهد، طراحی شده است. در این پژوهش، هدف این نیست که برای مطالعه و بررسی مستله، آن را از موقعیت و زمینه‌ای که در آن به وجود آمده است، جدا کنیم. در حقیقت، تغییراتی که تصور می‌شود مفید واقع شوند، اعمال شده و سپس نظارت و ارزیابی پیوسته به منظور بررسی اثرات ناشی از این تغییرات صورت می‌پذیرد. نتایج به دست آمده از یافته‌ها بی‌درنگ اعمال شده و نظارت مضاعف برای ارزیابی کارایی آنها انجام می‌گیرد. در واقع، پژوهش کنشی بر پایه مشاهده و داده‌های رفتاری استوار است. از آن جایی که نتایج این نوع پژوهش به یک وضعیت خاص محدود است، تعمیم دادن آن به موقعیت‌های دیگر کاری بس دشوار است.

- قوم‌شناختی

در پژوهش‌های قوم‌شناختی، این مردماند که در کانون توجه قرار دارند. در این روش، پژوهشگر به جای این که در پی اعمال نظریه‌ای خارج از بطن موقعیت موجود باشد، به دنبال این است که در یابد افراد شرکت‌کننده در پژوهش چگونه به تفسیر رفتارهای خویش می‌پردازند. این نوع پژوهش‌ها، در محیط طبیعی و مختلف نشده آزمودنی‌هایی که در تحقیق شرکت دارند، انجام می‌شود. در تحقیقات قوم‌شناختی، به همان اندازه که مطالعه زمینه و موقعیتی که پژوهش در آن صورت می‌گیرد مهم است، مطالعه اعمال و رفتارهای افراد نیز حائز اهمیت است. در این پژوهش، تلاش بر این است تا تصویری جامع از شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ارائه شود. این مستله، از آن جهت که مقوله فرهنگ ابعاد پنهان زیادی داشته و بهندرت می‌توان آن را به صورت واضح تصریح کرد، کاری بس دشوار است. افزون بر این، پیش‌زمینه‌ها و مفروضات فرهنگی پژوهشگر نیز، ممکن است به طور نامناسبی توصیفات و تفاسیر حاصل از پژوهش را تحت تأثیر قرار دهد. همچنین، استفاده از کلام و برداشت‌های متفاوتی که افراد شرکت‌کننده در پژوهش و نیز خود پژوهشگر از معانی کلمات مختلف دارند، می‌تواند زمینه‌ساز ابهاماتی شود.

- فمنیستی

این مقوله، بیش از آنکه یک طرح پژوهش محسوب شود، یک دیدگاه است که شامل نظریه‌ها و تحلیل‌هایی است که بر وجود تفاوت بین زندگی مردان و زنان تأکید دارد. پژوهشگرانی که این تفاوت‌ها را نادیده می‌گیرند، نمی‌توانند به نتیجه‌گیری‌های درستی دست یابند. با این حال، بی‌طرفی در این حوزه از پژوهش‌ها امکان‌پذیر نیست، چرا که هر پژوهشگری به عنوان یکی از دو جنس زن یا مرد، خارج از نظام ارزش‌های خود عمل نمی‌کند. هیچ روش پژوهشی خاصی که منحصرآ فمنیستی باشد شناخته نشده است، ولی روش مورد استفاده در این نوع از پژوهش‌ها در بطن نظریه‌های حوزه روابط جنسیتی مطرح می‌شود. اگرچه پژوهش فمنیستی با تعهدی سیاسی به عهده گرفته می‌شود تا به شناسایی و استحاله روابط جنسیتی پردازد، منحصرآ سیاسی نیست، بلکه فاش می‌سازد که تمام روش‌های پژوهش اجتماعی سیاسی‌اند.

- فرهنگی

بسیاری از مباحث نظری راجح (نظیر پسامدرنیسم و پسااستخگرایی) در ارتباط نزدیک با موضوعات مرتبط با تفسیر زبان و فرهنگ هستند. پژوهش‌های حوزه فرهنگ به ارائه روش‌شناسی‌هایی می‌پردازد که، اجازه تجزیه و تحلیل مدلوم متون فرهنگی را به پژوهشگر می‌دهد. بنابراین پژوهشگر می‌تواند با استفاده از این روش‌ها به مقایسه، تکرار، رد یا تعمیم یافته‌ها پردازد. تحلیل محتوا، نمادشناسی، و تحلیل گفتمان، نمونه‌هایی از رویکردهای موجود به منظور تفسیر متون فرهنگی هستند. معنای عبارت "متون فرهنگی" از آنچه آثار محض ادبی هستند، گسترده‌تر شده و بسیاری از انواع مختلف ارتباطات را دربرمی‌گیرد، که می‌توانند رسمی، مانند اپرا، برنامه‌های خبری تلویزیون، و غیره، یا غیررسمی، مانند چگونگی لباس پوشیدن یا صحبت کردن مردم، باشند.

تصمیم گیری درباره نوع پژوهش

اینکه پژوهشگر به چه موضوعات پژوهشی علاقه‌مند است، تعیین‌کننده ماهیت مسئله پژوهش است و این خود انتخاب نوع مناسبی از پژوهش را به دنبال دارد. هنگامی که اهداف یک پژوهشی تعیین شدند، چگونگی دست‌یابی به این اهداف، تعیین‌کننده نوع طرح پژوهش خواهد بود. طرح پژوهش، چارچوبی برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها فراهم می‌کند و سپس روش‌های پژوهش را که مناسب هستند، تعیین می‌کند. پژوهشگر می‌تواند دو یا چند نوع از طرح پژوهش را با هم ترکیب کند، به ویژه زمانی که موضوع پژوهش ترکیبی از مطالعه رفتار انسان با یکی از موضوعات مرتبط با اقتصاد، تکنولوژی، قانون‌گذاری، سازمان‌ها، یا غیره است. انواع مختلف طرح پژوهش، ممکن است نیازمند به کارگیری انواع خاصی از روش‌های پژوهشی مخصوص خودش باشد، که به طور ویژه به منظور حل

مسئله‌ای که ریشه در آن طرح پژوهشی خاص دارد، طراحی شده است. با این حال، برخی از روش‌های پژوهش به طور گسترده در بسیاری از انواع مختلف طرح پژوهش به کار می‌روند.

منابع پیشنهادی جهت اطلاعات بیشتر

علاوه بر کتاب حاضر، منابع مختلفی در حوزه پژوهش موجود است. اکثر کتاب‌های موجود در این حوزه، به دنبال پژوهش کامل موضوعات مربوط به مراحل اجرای یک پژوهش‌اند. کتاب‌هایی که در ادامه معرفی می‌شوند، اجرای پژوهش در مقاطع کارشناسی و تحصیلات تکمیلی را هدف قرار داده‌اند و خواندن گزیده‌ای از فصل‌های مقدماتی آنها، خواننده را درباره اصول اساسی پژوهش، بیش‌تر راهنمایی خواهد کرد. هر کدام از این منابع، به ارائه دیدگاه‌هایی در زمینه پژوهش می‌پردازد که تا حدی با هم متفاوتند، در نتیجه پیشنهاد می‌شود تا جایی که امکان پذیر است به منابع بیش‌تری مراجعه کنید. شاید بتوانید این کار را در کتابخانه، بدون حتی به امانت گرفتن کتاب‌ها، انجام دهید.

Blaxter, L., Hughes, C. and Tight, M. (2006). *How to Research* (third edition). Buckingham: Open University Press.

اولین فصل از این کتاب، به شیوه‌ای سرگرم‌کننده، به بررسی این مطلب می‌پردازد که پژوهش راجح به چه چیزی است.

Rudestam, K. E. and Newton, R. (2007). *Surviving Your Dissertation: A Comprehensive Guide to Content and Process* (third edition). Thousand Oaks, CA: Sage.

در این کتاب نیز، چند فصل آغازین، درباره مقدمه‌ای بر پژوهش است.

David, M. and Sutton, C. (2004). *Social Research: The Basics*. London: Sage.

اطلاعات خوبی درباره شروع پژوهش ارائه می‌دهد.

Swetnam, D. (2000). *Writing Your Dissertation: How to Plan, Prepare and Present Successful Work* (third edition). Oxford: How To Books.

فصل اول این کتاب خواننده را درباره نحوه آغاز پژوهش راهنمایی می‌کند.

Biggam, J. (2008). *Succeeding with Your Master's Dissertation: A Step-by-Step Handbook*. Basingstoke: Palgrave.

کتابیست مفید، ساده، و آسان برای کسانی که تا کنون پایان‌نامه‌ای ننوشته‌اند.